

SALIH TRAKO, KATALOG PERZIJSKIH RUKOPISA ORIJENTALNOG INSTITUTA U SARAJEVU (Sarajevo 1986.) VANČO BOŠKOV, KATALOG TURSКИH RUKOPISA FRANJEVAČKIH SAMOSTANA U BOSNI I HERCEGOVINI, (Sarajevo 1988.)

Južnoslavenske su zemlje tradicionalno i stoljećima bile dijelom, svjedokom i u najizravnijem značenju protagonistom različitih kulturnih zbivanja i epoha, pa sukladno tome i baštinicima značajnih sačuvanih materijalnih dokaza tih zbivanja. Među brojnim sačuvanim dokazima su i arabički rukopisi¹ stvarani i prepisivani tijekom gotovo pet stoljeća prisutnosti Osmanlija koji su u ove krajeve, kako je poznato, donijeli novu vjeru, kulturu, jezike i pismo. To su bile komponente dovoljne da potaknu i uvjetuju nove vidove stvaralaštva. Povijest i razinu tih novih događanja u literaturi i prošlosti uopće moguće je sagledati svestranim izučavanjem sačuvanih knjiga. Njihovo je pak izučavanje moguće samo pod uvjetom da znamo što i gdje od tih spomenika imamo. U tom su smislu kao polazište svakoj vrsti izučavanja od najveće važnosti katalozi arabičkih rukopisa kao osnovni izvor informacija o tim spomenicima kulture i povijesti. I mada područje dosadašnje Jugoslavije obiluje velikim korpusom ovih materijala, za Europom znatno kasne u njihovoj stručnoj i znanstvenoj obradi i prezentiranju, jer je dosada katalogizirano jedva nešto više od desetine postojećeg korpusa,² a neusporedivo manji postotak je izučen.

U takvim okolnostima ne može se zatomiti zadovoljstvo što se Orijentalni institut u Sarajevu pobrinuo da tiska i objavi dva izvanredno vrijedna djela iz ove domene. To su "Katalog perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu", Posebna izdanja XII, Sarajevo, 1986, autora Salih Traka i "Katalog turskih rukopisa franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini", Posebna izdanja XV, Sarajevo, 1988, autora Vanče Boškova.

Ovim su knjigama svi oni koji se na bilo koji način bave spomenutom literaturom obdareni dragocjenim izvorima višeznačnih mogućnosti uvida barem u dio rukopisne građe, a društvo uopće značajnim prilogom općem procesu informatizacije. Već to je dovoljan razlog da se o ovim knjigama kaže nešto više. Međutim, razlog zajedničkog osvrta je utemeljen u novom zajedničkom principu katalogizacije arabičkih rukopisa, a taj je – izdavanje djela na jednom jeziku.³

Prvi od ova dva kataloga opisuje rukopise na perzijskom jeziku iz zbirke Orijentalnog instituta u Sarajevu, dakle izdvaja dio korpusa jedne zbirke, dok drugi čini zbirni katalog samostanskih kolekcija i objedinjuje sve rukopise u njima na turskom jeziku.

Iako u Trakinu katalogu sam naslov implicira prezentaciju perzijskih rukopisa, riječ je zapravo o katalogu djela na perzijskom jeziku u arabičkim rukopisima. Kako se vidi, uočljiva je

¹ Pod arabičkim rukopisima se razumijevaju sve arapskim pismom rukom pisane knjige bez obzira na jezik. Izraz je izveden analogno ustaljenim izrazima glagoljski, cirilski, latinički, jer se time uklanjaju sve nejasnoće, preusko ili preširoko značenje u našoj orijentalistici dosada korištenih termina za naznačeni korpus kao: islamski, muhamedanski, orijentalni, arapski, turski, perzijski. Vidi Muhamed Ždravljović, Izvori za proučavanje knjižnica arabičkih rukopisa, Vjesnik bibliotekara Hrvatske XXIV, 1979 – 1980, 1-4, Zagreb 1985, 103.

² Prema slobodnoj procjeni u južnoslavenskim kolekcijama bez Bugarske ima oko 40 000 arabičkih rukopisa.

³ Autori dosada kod nas objavljenih kataloga nisu izdvojeno prema jezicima obrađivali djela u rukopisima. Ukoliko su činili podjele, radili su to po disciplinama, a u okviru toga po jezicima.

terminološka i pojmovna neusklađenost, gdje ne postoji distinkcija između rukopisa i djela, o čemu bi se moralo voditi računa, znajući da ova dva termina nemaju sinonimnu vrijednost u odnosu na pojmovno određenje rukopisa – kodeksa.⁴ To najbolje potvrđuje i činjenica da su ovim Katalogom obuhvaćena 464 naslova u 373 rukopisa.⁵ Osim toga i princip katalogiziranja djela na jednom jeziku nije dosljedno proveden. Naime, u katalog je inkorporiran i stanovit broj djela na arapskom i turskom jeziku koja su kao komentari ili prijevodi nastala na temelju djela na perzijskom jeziku. Zanimljivo li ovo odstupanje od kriterija naznačenog u samom naslovu (perzijski), ovakav bi pristup sa stajališta poznavalaca i istraživača literature ovog područja u stanovitoj mjeri mogao biti poželjan jer jednokratno prezentira sve što se na jednom jeziku u određenoj zbirci nalazi te sve ono što je u izravnoj vezi s njim. Time se može sagledati zanimanje koje su ta djela pobuđivala, a uvjetno gledano i koliko je to moguće na temelju korpusa samo jedne zbirke i sve ono što je na osnovi njih napisano.

S druge strane, ovakav pristup otežava uvid u ukupni sadržaj rukopisnih zbornika ukoliko oni osim perzijskog sadržavaju i djela na drugim jezicima, a takvih je među arabičkim rukopisima dosta. Usto, budući da su djela u Katalogu svrstana po disciplinama i redom uobičajenim u orijentalističkoj znanosti, a zbornici u najvećoj mjeri sadržavaju djela iz različitih disciplina, opis rukopisa se najčešće ponavlja uz obradu svakog djela u njemu. Ovo se doduše ne mora uzeti kao nedostatak, ali nepotrebno opterećuje tekst knjige. No zna li se da ni u svjetskoj orijentalistici još nisu postavljeni čvrsti kriteriji kataloške obrade rukopisa, onda je metodološki pristup tom složenom poslu doista stvar stava samog autora. Stoga se gornje napomene mogu uzeti samo kao refleksije da se ponešto možda moglo postaviti i drukčije, što je u biti irelevantno u odnosu na pravo značenje ove knjige za znanost, prije svega u skraćivanju mukotrpnih putova i štednje vremena u traganju za izvornim materijalima. To omogućava i izvanredan kritički aparat: Indeks naslova djela (str. 249 – 251), pisan arapskim pismom po perzijskom alfabetskom redu; Indeksi: naslova (u transkripciji) (253 – 256); autora (257 – 259); prepisivača (261 – 262); bivših vlasnika rukopisa (263 – 264) i geografskih naziva (265 – 266) te popis osobnih imena (267 – 268).

Glavni dio knjige sadržava Uvod (str. 8 – 9); Izvore i literaturu (10) te sam tekst Kataloga (12 – 241). Na str. 243 – 245 je Konkordans brojeva kojim su srađeni inventarni brojevi zbirke s kataloškim brojevima.

S obzirom na to da su djela, kako je već spomenuto, svrstana po disciplinama, iako ih autor nije razgraničio ni posebno naslovljavao, uočljivo je da su najzastupaniji prijepisi djela iz leksikografije (kataloški brojevi 85 – 257). Od toga se čak 86 prijepisa odnosi na poznati perzijsko-turski rječnik u stihu "Tuhfa-i Šāhidī", pri čemu je 69 prijepisa samog djela (br. 110 – 178), a ostalo su komentari toga rječnika (br. 179 – 195). Među komentarima je i autograf djela Ḥalla-i manzūma iz 1698. godine od mostarskog muftije Mustafe ibn Jusufa, poznatog po nadimku Šejh Jujo.

Odmah za leksikografskim po zastupanosti su djela iz lijepe književnosti gdje prednjači mistično djelo "Pand-nāma", poznatog perzijskog klasika Feridu'ddīna ʿAttara s 44 prijepisa (br. 264 – 307) i s 31 prijepisom komentara toga djela od različitih autora na turskom jeziku. Drugi za "Pand-nāmom" po broju prijepisa je "Gulistan" Sadija Širazija, također mistično djelo, s 41 primjerkom (br. 360 – 400) i s 22 komentara, od čega 18 na turskome i 4 na arapskom jeziku i jednim prijevodom toga djela na turski jezik. Iste je prirode i Sadijev "Bustān", djelo u prozi protkano stihovima, a zastupano je u 9 prijepisa (br. 348 – 356) s 3 komentara na turskom jeziku (br. 357 – 359).

⁴ Arabički su rukopisi raznorodni po sadržaju i po formi. Pored toga što jedan rukopis – kodeks može predstavljati samo jedno djelo, postoje i rukopisi zbornici djela, rukopisi bilježnice i rukopisi zbornici dokumenata.

⁵ Do broja rukopisa iz kojih su djela obrađena u katalogu došlo se srađivanjem po Konkordansu brojeva (str. 243-245).

Iza ovih dviju najzastupanijih disciplina po broju bi prijepisa došla mistično-filozofijska djela, djela s tematikom iz tradicije, gramatike, dogmatike ...

Treba napomenuti da je u ovakvoj vrsti stvaralaštva teško ostvariti striktna razgraničenja po disciplinama. Zato ni u ovom Katalogu nije rijetkost da se pojedine discipline isprepleću, tj. da određena djela svrstana u jednu mogu po karakteru pripadati u dvije ili više discipline.

Najstariji je prijepis u korpusu obuhvaćenom Katalogom nastao 1300. godine (kat. br. 30). To je mistično-filozofijsko djelo o progresiji ljudske duše u tri razvojna stupnja, pod naslovom "Miršād al-ibād min al-mabda' ilā al-ma'ād", Načmuddīna Dāye, koji je djelo napisao 1223. godine.

Katalog Vanče Boškova je nažalost objavljen nakon smrti autora. Kako je već napomenuto i ovaj je autor uzео isti princip u pristupu katalogizaciji arabičkih rukopisa. Njegov katalog iz fundusa zbirke franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini izdvaja rukopis na turskom (osmanskom) jeziku. I na ovaj se katalog može primijeniti gore spomenuta napomena vezana za to da on unatoč odrednici u naslovu (turski) sadržava stanovit broj rukopisa na drugim (latinski, talijanski, hrvatski) jezicima. No njihovo se uvrštenje može tumačiti time što ih se većina u stanovitoj mjeri odnosi na turski jezik. Knjiga se sastoji od: Predgovora (str. 7); Uvoda (9 – 11); prijevoda predgovora na njemački jezik (14); prijevoda Uvoda na njemački (15 – 20); kataloškog dijela s opisom rukopisa po pripadajućim zbirkama (I – IV): Franjevačka knjižnica u Mostaru (str. 23 – 90), Profesorska knjižnica Franjevačke gimnazije u Visokom (93 – 111), Samostan Svetog Duha u Fojnici (115 – 126) i Samostan Gorica u Livnu (129 – 132). Iza ovog dijela slijede također izvanredna kazala: Skraćenice, literatura i bibliografija (133 – 135), Indeks djela arapskim pismom (139 – 140), Naslovi u transkripciji (143 – 145), Indeks autora (147 – 148), Druga lična imena (149 – 150) te indeksi geografskih imena (151) i prepisivača (153) i na kraju kronološki pregled prijepisa djela s mjestima nastanka (155).

U Katalogu su, dakle, obrađena djela na turskom jeziku iz četiri kolekcije franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini. Osim osnovne funkcije znakovite za ovu vrstu literature ovaj Katalog također ima veliko značenje u sagledavanju odnosa bosansko-hercegovačkih franjevaca prema islamskoj kulturi i jezicima. Prema raznolikoj prirodi djela, za tri od četiri spomenute zbirke se ne bi moglo reći da su formirane na temelju unaprijed postavljenih kriterija. Izuzetak na neki način čini fojnički samostan. Zbirka tog samostana, iako malobrojna, sadržava relativno velik broj raznojezičnih rječnika što i po mišljenju autora (Uvod, str. 12) predstavlja izuzetnu vrijednost za povijest izučavanja turskog jezika u nas i na Balkanu. Autor također sam skreće pažnju na još jedno djelo raritetnog značenja iz ove zbirke. To je turski prijevod Evanđelja po Matiji iz 1722. godine.

Mostarska zbirka skreće pažnju dvama najstarijim prijepisima iz 15. stoljeća, za koje autor pretpostavlja (11) da su u Hercegovinu doneseni možda već u drugoj polovici istog stoljeća, mada ne isključuje ni mogućnost kasnijeg dolaska. Jedno od tih djela je arapsko-perzijsko-turski rječnik koji po svojoj prilici dosada nije bio zabilježen ni u jednom postojećem katalogu, a drugo je Divan-i Ahmedi, djelo s malobrojn timer sačuvanim prijepisima. Među vrednijim rukopisima iste zbirke su i: dosada nepoznato djelo, Zübdet el-hakā' ik Mustafa b. Mehmeda, nekoliko rukopisa neobična uveza što mogu poslužiti kao izvori proučavanja povijesti primijenjenih umjetnosti te veći broj zbornika s potpisom prepisivača značajnih za izučavanje kaligrafije. Iz profesorske knjižnice Franjevačke gimnazije kao zasebno vrijedno djelo navodi se Inša, autograf epistolarnog zbornika Sadika Hilmiya Mostarca iz 1856. godine.

Među 199 opisanih djela u 177 rukopisa najbrojnija su ona iz islamskog katehizisa, epistolografije, leksikografije, povijesti. Samo su djela mostarske zbirke, koja su i najbrojnija (136 rukopisa), razvrstana po disciplinama, dok su ostale zbirke obrađene redosljedom inventarnih brojeva.

Vraćajući se na kraju ponovno rukopisima kao izvornoj građi mnogih znanstvenih područja i disciplina, a imajući u vidu heterogenost materije u arabičkim rukopisima i teškoće pri radu na ovakvim materijalima, možemo reći da su oba kataloga znalački i stručno urađena. Preostaje nam najiskrenije zaželiti da dobiju i dostojne sljedbenike u obradi preostalog većeg dijela rukopisne građe na arapskom, turskom i perzijskom jeziku te adžamijskih tekstova, a na opće dobro znanosti.

Mubera Maslić

PRILOZI INSTITUTA ZA ISTORIJU U SARAJEVU, 24, 1988, 326.

Ovim jubilarnim brojem obilježena je trideseta godišnjica postojanja Instituta za istoriju u Sarajevu. U uvodnom slovu D. Borovčanin i J. Karabegović (5 – 31) donose iscrpan izvještaj o razvojnim fazama te programskim zadacima i ostvarenjima Instituta. U uvodu su priloženi pregledi objavljenih doktorskih disertacija suradnika, zbornika radova suradnika sa znanstvenih skupova te izdanja Instituta s područja arhivske i druge građe. Na kraju se daje i popis znanstvenih i stručnih radnika Instituta.

U rubrici "Članci i prilozi" nalazi se četrnaest rasprava, a problematika kojom se bave obuhvaća vrijeme od osmanskog perioda pa sve do neposrednog završetka drugog svjetskog rata. Sve rasprave opskrbljene su sažetkom na engleskom jeziku.

Ignacije Voje, Zasiševanje ujetnikov iz Bosne v času turških vpadov v slovenske dežele (33 – 44), razmatra turske upade u slovenske zemlje koji započinju od 1408. g. te ih svrstava u nekoliko karakterističnih faza s obzirom na cilj, odnosno namjenu upada. Proučavajući gradu Arhiva Slovenije, autor upozorava na značenje mnoštva sačuvanih zapisnika sa saslušanja turskih zarobljenika iz XVI. stoljeća. Donosi nam dva zanimljiva zapisnika s izjavama turskih zarobljenika iz 1556. i 1591. g., koji predstavljaju pravo vrelo informacija o strukturi, sastavu i strategiji turske vojske. Zapisnik iz 1556. g. vrlo je dobar izvor za proučavanje vojne situacije u Hrvatskoj u vrijeme sigetske bitke i uloge bosanskih sandžaka. Sva petorica uhapšenika koji su tada dali izjave bili su muslimani. I. Voje zamjećuje kako je sastav turskih vodnika bio posve drukčiji – to su većinom bili kršćani iz Hrvatske. Upravo takav jedan turski vodnik bio je i Cvitko Božić, uhvaćeni martoloski harambaša koji je dao izjavu u zapisnik iz 1591. g. Autor zaključuje da se od druge polovine XVI. stoljeća posebna pažnja poklanjala zarobljenim martolosima, ali se nije sačuvao veći broj zapisnika s njihovih saslušanja, što bi svakako bio dragocjen izvor za bolje upoznavanje strukture i uopće značaja martoloske organizacije.

Adem Handžić, O organizaciji vojne krajine Bosanskog elajeta u XVII. stoljeću (45 – 60), na temelju literature i građe iz turskih arhiva u pet poglavlja daje pregled organizacije i strukture Vojne krajine. Zbog opsežne građe autor se u svom proučavanju usredotočuje samo na krajinu požeškog, pakračkog, bosanskog i bihačkog sandžaka. Autor raščlanjuje krajišku organizaciju u dva vida, pa analogno tome u prva četiri poglavlja prati sustav pograničnih tvrđava i njihove posade, a u zadnjem poglavlju bavi se kapetanijama. Većinu rada autor bazira na tri ključna dokumenta – popisima tvrđava iz 1586/7, 1616. te 1634. g. Radeći na prva dva popisa A. Handžić zaključuje da kršćani koji su prvobitno predstavljali martolose sada čine samo jednu trećinu njihova sastava. Time su još jednom potvrđeni rezultati ranijih istraživanja M. Vasića, prema kojima su martolosi u ovo vrijeme i na ovom prostoru bili pretežno muslimani. Uz četvrto poglavlje autor prilaže i tabelu s podacima iz 1616. i 1643. g. gdje se vidi brojčana zastupanost

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske

Historijski zbornik

Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik

Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira

Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske

Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.